

बालमजुरी निर्मूलन व पुनर्वसन राज्य कृती
आराखड्याच्या अंमलबजावणीसाठी
माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालयाने
करावयाच्या कार्यवाहीबाबत.

महाराष्ट्र शासन
सामान्य प्रशासन विभाग
शासन निर्णय क्रमांक- माजम-२०१२/प्र.क्र.६२ /३४
मंत्रालय, मादाम कामा रोड,
हुतात्मा राजगुरु चौक, मुंबई- ४०००३२.
दिनांक:- १४ मार्च २०१२.

- संदर्भ :-** १) याचिका क्रमांक ४६५/१९८६ मधील मा. सर्वोच्च न्यायालयाचा निवाडा.
२) शासन निर्णय , उद्योग उर्जा व कामगार विभाग क्रमांक - सीएलए-२००६/
प्र.क्र.२९९/कामगार-७-अ, दिनांक २५ एप्रिल, २००६
३) शासन निर्णय , उद्योग उर्जा व कामगार विभाग क्रमांक - सीएलए-२००६/
प्र.क्र.३९२/कामगार-७-अ, दिनांक ३ जुलै, २००७.
४) शासन निर्णय , उद्योग उर्जा व कामगार विभाग क्रमांक - सीएलए-२००९/
(४)/काम-४, दिनांक २ मार्च, २००९.
५) शासन निर्णय , उद्योग उर्जा व कामगार विभाग क्रमांक - सीएलए-२०११/
प्र.क्र.२५९/कामगार-४, दिनांक ७/१२/२०११.

प्रस्तावना :-

बालमजुरीमुळे बालकांच्या शारीरिक स्वास्थ्यावर विपरीत परिणाम होतो तसेच त्यांना शिक्षणापासून वंचित रहावे लागते. परिणामी अशा बालकांचे भविष्य अंधःकारमय होत आहे. मूलतः गरीबी हे बालमजुरीचे प्रमुख कारण आहे. आर्थिक विवंचनेमुळे या मुलांना कोवळ्या वयात शारीरिक व बौद्धिक प्रगतीस बाधा येईल अशा पद्धतीची कामे करावी लागतात. त्यामुळे इतर मुलांच्या तुलनेत त्यांची शारीरिक व बौद्धिक प्रगती होऊ न शकल्यामुळे त्यांनी काम करून अर्थार्जन केले तरी त्यांच्या एकंदरीत परिस्थितीमध्ये सुधारणा होत नाही.

या विषयाबाबतची सामाजिक व आर्थिक गुंतागुंत लक्षात घेऊन बालमजुरीचे निर्मूलन करण्यासाठी सर्व संबंधित विभागांमध्ये समन्वय असणे, तसेच सर्व संबंधित विभागांनी त्यांचेशी संबंधित मुद्द्यांबाबत प्रभावीरित्या कार्यवाही करणे आवश्यक असल्याचे शासनाच्या निदर्शनास आले. तसेच मा. सर्वोच्च न्यायालयाने देखील याबाबत कार्यवाहीचे निर्देश केंद्र व राज्य शासनास याचिका क्रमांक ४६५/१९८६ मध्ये दिले आहेत. त्यानुसार सर्व संबंधित विभागाचा सहभाग असणाऱ्या आणि कामगार विभागाने "यशदा", पुणे यांचे मदतीने तयार केलेल्या "राज्य कृती आराखड्यास" शासन निर्णय दिनांक ३ जुलै, २००७ अन्वये मान्यता दिली होती. दरम्यान केंद्र शासनाने मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, २००९ पारित केला आहे. त्यामुळे या दोन्ही अधिनियमांमधील तरतुदींची एकत्रितपणे व सुसंगतरित्या अंमलबजावणी करण्याची आवश्यकता निर्माण झालेली आहे.

याबाबत मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखाली "यशदा", पुणे येथे दिनांक ४ जुलै, २०११ रोजी सर्व संबंधित विभागांचे सचिव/ प्रधान सचिव, स्वयंसेवी संस्था, राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्पाचे प्रकल्प संचालक यांचे समवेत कार्यशाळा घेण्यात आली. त्याचबरोबर मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखाली राज्य संनियंत्रण समितीच्या दिनांक १७ ऑगस्ट, २०११ रोजीच्या बैठकीत या विषयावर चर्चा करून सुधारित बालमजुरी निर्मुलनाच्या आराखड्यास समितीने मान्यता दिली आहे.

शासनाचे विविध उपक्रम, योजना या लोकांपर्यंत पोहचवण्याचे महत्वाचे काम या विभागाच्या अधिपत्याखालील माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालयामार्फत केले जाते. बालकामगारांचे आर्थिक, सामाजिक व शारीरिक शोषण थांबवून त्यांना शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठीच्या या कृती आराखड्यातील माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालयाशी संबंधित बाबींची अंमलबजावणी व संनियंत्रण प्रभावीपणे होणे आवश्यक आहे. यादृष्टीने आवश्यक बाबींची प्रभावी अंमलबजावणी होण्याकरिता सर्व संबंधित अधिकाऱ्यांना निर्देश देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती, त्यानुसार पुढीलप्रमाणे निर्देश देण्यात येत आहेत.

शासन निर्णय :-

राज्य कृती आराखड्यातील बाबींचे राज्यस्तरावर संनियंत्रण करण्यासाठी मा. मुख्य सचिवांचे अध्यक्षतेखाली राज्य संनियंत्रण समिती असून, महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क हे या समितीचे सदस्य आहेत. तसेच, बालमजुरी निर्मुलन हा राज्य शासनाचा महत्वाकांक्षी व महत्वपूर्ण उपक्रम आहे. या बाबी लक्षात घेता कृती आराखड्यातील माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालयाशी संबंधित बाबींची प्रभावी अंमलबजावणी होण्यासाठी पुढीलप्रमाणे कार्यवाही संबंधित अधिकाऱ्यांनी करावी.-

बालमजुरी निर्मुलन व पुनर्वसन राज्य कृती आराखड्याची अंमलबजावणी होण्यासाठी आवश्यक ती प्रसिध्दी योजना राबविण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती. या अनुषंगाने पुढील प्रमाणे निर्णय घेण्यात आला आहे.

(१) राज्यातील जिल्हा कामगार कार्यालयाकडून बालमजुरी निर्मुलनासंबंधी केलेल्या कार्यवाहीची माहिती जिल्हा माहिती अधिकारी यांनी प्राप्त करून सर्व वृत्तपत्रांमध्ये प्रसिध्दीस द्यावी.

(२) बालमजुरी विरुद्ध जनजागृतीसाठी प्रसिध्दी साहित्याची निर्मिती करावी. राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्प संस्था आणि जिल्हा बाल पुनर्वसन आणि कल्याण संस्थेच्या मदतीने जिल्हा माहिती आणि जनसंपर्क अधिकारी यांनी बालमजुरी विरोधी विशेष जनजागृती मोहीम सुरू करावी. तसेच बालमजुरीविरोधी सार्वजनिक ठिकाणी त्याबाबतचा सतत विविध माध्यमांद्वारे प्रचार व प्रसार करावा.

(३) बालमजुरीबाबत जनजागृतीसाठी साहित्य निर्मिती व प्रसिध्दी या कामी माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालयाने संबंधित लेखाशिर्षाखाली उपलब्ध असलेल्या तरतुदीपैकी ५% तरतूद उपयोगात आणण्यात यावी. बालमजुरी विरोधी जाहिरातींचे आर्टपूल कामगार विभागामार्फत तयार करण्यात यावे व त्या विभागाच्या स्तरावरील अंतिम होणाऱ्या जाहिराती वितरीत करण्याचे काम माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालयामार्फत जाहिरात वितरण धोरणानुसार करण्यात यावे. या जाहिरातींची देयके कामगार विभागाने/ त्यांच्या अधिपत्याखालील संबंधित कार्यालयाने त्यांच्या मंजूर अनुदानातून प्रदान करावीत.

बाल मजुरीचे निर्मुलन करण्यासाठी वरील जबाबदारी माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालयाच्या संबंधित अधिकाऱ्यांनी पार पाडावी. तसेच, आराखड्याच्या अंमलबजावणीचा आढावा नियतकालिक बैठकांमध्ये घेऊन दरमहा ५ तारखेपर्यंत कामगार आयुक्त प्रधान सचिव/ सचिव (माहिती व जनसंपर्क) व प्रधान सचिव/ सचिव (कामगार) यांना जिल्हास्तरीय कामगार आयुक्त कार्यालयामार्फत सोबतच्या विहित प्रपत्र अ "बालमजुरी निर्मुलन व पुनर्वसन राज्य कृती आराखड्याच्या अनुषंगाने केलेल्या प्रसिध्दीबाबतची

माहिती " व प्रपत्र ब "बालमजुरी निर्मुलन व पुनर्वसन राज्य कृती आराखड्याच्या अनुषंगाने बालमजुरविरोधी जाहिरातीसाठी /साहित्य निर्मितीसाठी वापरलेला निधी" या मध्ये अहवाल सादर करावा.

सदर शासन निर्णय, मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखालील राज्य संनियंत्रण समितीच्या दिनांक १७ ऑगस्ट, २०११ रोजी झालेल्या बैठकीतील निर्णयांनुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.

हा शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या शासनाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक संकेतांक क्रमांक २०१२०३१४०७१०५१३५१००१ असा आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(आ.म. लुडबे)

कार्यासन अधिकारी, महाराष्ट्र शासन.

प्रत,

१. मा. मुख्यमंत्र्यांचे प्रधान सचिव
२. मा. राज्यमंत्री (माहिती व जनसंपर्क)
३. मा. मुख्य सचिवांचे सचिव
४. सर्व अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव, सर्व मंत्रालयीन विभाग
५. महालेखापाल, महाराष्ट्र १, (लेखा व अनुज्ञेयता)(लेखापरीक्षा), मुंबई
६. महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई
७. सर्व विभागीय आयुक्त
८. कामगार आयुक्त, मुंबई
९. आयुक्त, महिला व बालकल्याण, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई
१०. महासंचालक, यशदा, पुणे
११. शिक्षण संचालक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
१२. संचालक, आरोग्य सेवा, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई
१३. संचालक (माहिती) (प्रशासन) माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई
१४. संचालक (माहिती) (वृत्त व जनसंपर्क) माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मुंबई
१५. संचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, नागपूर- अमरावती विभाग, नागपूर
१६. संचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मराठवाडा विभाग, औरंगाबाद
१७. उपसंचालक (माहिती) विभागीय माहिती कार्यालय, कोकण, पुणे, कोल्हापूर, नाशिक, लातूर, अमरावती
१८. उपसंचालक (माहिती), महाराष्ट्र परिचय केंद्र, नवी दिल्ली
१९. उपसंचालक (वृत्त) माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई
२०. उपसंचालक (माहिती/प्रशासन), माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई
२१. उपसंचालक (प्रदर्शने) माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई
२२. उपसंचालक (प्रकाशने) माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई
२३. उपसंचालक (लेखा) माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई
२४. वरिष्ठ सहाय्यक संचालक (माहिती), महाराष्ट्र परिचय केंद्र, पणजी गोवा
२५. सर्व जिल्हा माहिती अधिकारी
२६. अधिपरीक्षक, पुस्तके व प्रकाशने, मुंबई
२७. निवडनस्ती.

(शासन निर्णय क्रमांक -माजम-२०१२/ प्र.क्र.६२/३४ दिनांक १४ मार्च, २०१२)

प्रपत्र "अ"

बालमजुरी निर्मुलन व पुनर्वसन राज्य कृती आराखड्याच्या अनुषंगाने केलेल्या प्रसिध्दीबाबतची माहिती दर्शविणारे प्रपत्र.

माहे -

जिल्ह्याचे नांव	प्राप्त करून घेतलेल्या बातम्यांची / जाहिरातींची संख्या		वृत्तपत्रात प्रसिध्द झालेल्या बातम्यांची संख्या		वारंवारिता	
	बातम्या	जाहिराती	बातम्या	जाहिराती	बातम्या	जाहिराती
१	२	३	४	५	६	७

(शासन निर्णय क्रमांक -माजम-२०१२/प्र.क्र.६२/३४ दिनांक १४ मार्च, २०१२)

प्रपत्र "ब"

**बालमजुरी निर्मुलन व पुनर्वसन राज्य कृती आराखड्याच्या अनुषंगाने बालमजुरविरोधी
जाहिरातीसाठी /साहित्य निर्मितीसाठी वापरलेला निधी**

(कामगार विभागातील संबंधित अधिकाऱ्यांनी ही माहिती माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालयातील अधिकाऱ्यांकडे वेळोवेळी उपलब्ध करून द्यावी.)

विभागाकडे प्रसिध्दीसाठी उपलब्ध असलेला निधी	५ टक्क्यांप्रमाणे बालमजुरीविरोधी जाहिरातीसाठी आरक्षित केलेला निधी	बालमजुरीविरोधी जाहिरातीसाठी वापरण्यात आलेला निधी
१	२	३